

POVZETKI

Selina BENTSCH

»Spreletava me srh ob misli, da bom postala neuporabna stara ženska«: Strategije spoprijemanja s starostjo in procesi staranja v dnevnikih Švicarke Anne Marie Preiswerk-Iselin (1758–1840)

Prispevek obravnava staranje žensk v 19. stoletju v Švici, s posebnim poudarkom na strategijah, ki so jih starejše ženske v Baslu okoli leta 1800 uporabljale, da bi ostale dejavne in ohranile družbeni pomen. Življenje Anne Marie Preiswerk-Iselin, opisano v njenih dnevnikih, služi kot študijski primer. Pri 68 letih je izrazila strah, da bi postala »neuporabna stara ženska«. Njena odločnost, da ostane aktivna in koristna, je bila ključna za njeno dobro počutje, hkrati pa jo je pričakovala tudi družba. Zaradi svojega premožnega položaja ji ni bilo treba skrbeti za finančno preskrbo v starosti, kar je bilo pomembno v času, ko institucionaliziranih pokojnin še ni bilo.

Preiswerk-Iselin se je imela za staro že sredi petdesetih let, kar je bilo skladno s tedanjimi normami, ki so petdeseto leto velikokrat označevale kot začetek starosti, pri ženskah pogosto povezane z menopavzo. V dnevniku je zapisovala svoje telesne in duševne omejitve, kar odraža tako družbena kot lastna pričakovanja glede staranja. Da bi se izognila odvisnosti in družbeni marginalizaciji, je dajala prednost ohranjanju zdravja in vključevanju v smiselne dejavnosti.

Njeno življenje se je s staranjem močno spremenilo: ko so se otroci poročili in je umrl njen mož, je svoje družabno življenje preusmerila v družinske odnose. Kljub telesnemu pešanju in umiku iz širšega družbenega življenja je ostala povezana z družino, ki jo je pogosto gostila na svojem podeželskem

posestvu, tolažbo pa je našla tudi v pisanju dnevnika. Obrat k družini kot stalnici ni presenetljiv, če ga razumemo skozi Koselleckov koncept občutka časa okoli leta 1800 – časa, usmerjenega v prihodnost, a hkrati zaznamovanega z negotovostjo.

A. M. Preiswerk-Iselin je načrtovala tudi projekt za izboljšanje izobraževanja deklet. Želela je izobraževati dekleta različnih družbenih slojev, kar je bilo skladno z razsvetlenskimi idejami. Vendar se je njen projekt soočil z odporom in na koncu propadel zaradi pomanjkanja podpore, finančnih težav in družbenih preferenc za že uveljavljene ustanove. Kljub temu je svoj projekt za starost vztrajno zasledovala več let, kar je povezano z naraščajočo avtonomijo družbenih norm v starosti. Članek poudarja, da so si ženske tistega časa, zlasti iz premožnega izobraženega meščanstva v protestantskih urbanih okoljih, aktivno prizadevale ohraniti svoj družbeni pomen, s čimer se izpodbija predstava, da so zgolj pasivno sprejele vlogo babic. Prizadevanja A.M. Preiswerk-Iselin kažejo na odpornost in prilagodljivost teh žensk pri ohranjanju družbene relevantnosti kljub družbenim omejitvam.

Ključne besede: ženske, staranje, žensko izobraževanje, avtonomija starosti, dnevnik, 19. stoletje, Švica

Dragica ČEČ

Značilnosti revnih starostnikov v začetku 19. stoletja, vključenih v sistem formalne oskrbe – primer provincialnega središča Ljubljana

Prispevek se posveča vprašanju, kako so v Ljubljani v začetku 19. stoletja dojemali starost, revščino in oskrbo ostarelih. Izhaja iz gradiva ljubljanskega ubožnega inštituta iz let 1785–1857 ter se osredotoča na percepcijo starosti, telesne znake staranja in razmerje med formalnimi ter neformalnimi oblikami oskrbe. Raziskava temelji na kvantitativni obdelavi evidence podpirancev in na kvalitativni analizi prošenj za sprejem v sistem ubožne oskrbe.

Analiza gradiva pokaže, da starost v obravnavanem okolju ni bila razumljena predvsem kot kronološka kategorija, temveč kot vprašanje delovne zmožnosti, telesne moči in sposobnosti samostojnega preživljanja. Posamezniki so bili zato kot stari pogosto dojeti že okoli petdesetega leta, zlasti kadar so opravljali fizično zahtevna dela. Prav zmanjševanje delovne zmožnosti, bolezn in telesne spremembe so bili med ključnimi dejavniki, ki so ljudi brez premoženja potiskali v večjo revščino in jih nazadnje privledli v okvir ubožne oskrbe.

Pregled podpirancev razkriva tesno prepletenost starosti in revščine ter hkrati opozarja na izrazite razlike med spoloma, saj so med prejemniki pomoči prevladovalе ženske. Institucionalna oskrba je zajela le manjši del ljudi na robu eksistence, zato so bile za preživetje odločilnega pomena tudi različne neformalne prakse – od medgeneracijske solidarnosti do razvejane mreže socialnih stikov in vsakdanjih strategij preživetja. Možnosti za družinsko podporo so bile pogosto omejene, kar je bilo povezano s samostojnostjo, poznim poročanjem, migracijami in visoko smrtnostjo otrok, zato je vlogo varovalnega okolja prevzemala tudi širša skupnost.

Prispevek obenem opozarja, da je bil odnos do ostarelih revežev kompleksen, saj se je gibal med sočutjem, moralnim vrednotenjem, socialno kontrolo in stigmatizacijo. Življenjske zgodbe prosilcev kažejo, da staranje ni pomenilo zgolj pasivnega telesnega pešanja, temveč tudi aktivno prilagajanje

posameznikov spremenjenim življenjskim okoliščinam. Staranje se tako kaže kot kompleksen biološki, socialni in ekonomski proces, ki je odločilno oblikoval življenjske poti revnejšega mestnega prebivalstva.

Ključne besede: ubožna oskrba, starost, 19. stoletje, Ljubljana, spolne razlike, ekonomija preživetja

Filip DRAŽENOVIC

Starost v britanskih zdravstvenih priročnikih iz 18. stoletja

Prispevek analizira britanske priročnike za ohranjanje zdravja iz osemnajstega stoletja in njihove poglede na staranje in dolgoživost. Ti režimi, ki so temeljili na Galenovem konceptu šestih nenaravnih stvari (*res non naturales*), so poudarjali preprečevanje, zmernost in osebno odgovornost, ne pa medicinsko zdravljenje. Starost je bila razumljena kot naravno, neizogibno stanje, za katero sta značilna telesna hladnost in suhost, ki ju je najbolje obvladovati z urejeno prehrano, nežno vadbo, zadostnim spanjem, čustvenim ravnovesjem in zadržanimi strastmi.

Moralno vedenje in zdravniški nasveti so bili tesno prepleteni, vedrina, zmernost in samospoznavanje pa so bili predstavljeni kot ključne vrline za zdravo in dolgo starost.

Ključne besede: starost, zmernost, britanski priročniki za ohranjanje zdravja, šest nenaravnih stvari, dolgoživost, samodisciplina, medicina, 18. stoletje

Urška BRATOŽ

Breme staranja: Starost, revščina in odnos do socialnih vprašanj v Avstrijskem primorju v 19. stoletju

Prispevek obravnava odnos do staranja in starajočih se v Istri in Trstu, zlasti v drugi polovici 19. stoletja. Izhaja iz tedanjih percepcij starosti, ki so neizogibno vključevale delovno nezmožnost in z njo povezano ekonomsko odvisnost starostnikov, pogosto razumljenih kot breme za družino ali državo. Starost je bila hkrati zaznamovana s telesno oslabeledostjo, tako biološko kot tudi socialno pogojeno, ki je lahko delovala kot vzrok ali kot simptom njihove socialne deprivacije. Starostnike je mogoče prepoznati med oskrbovanci ubožnic, prejemniki podpor, pacienti bolnišnic ter med umrlimi zaradi starostnega hiranja. Medicinsko-higienski napotki, namenjeni starejšim, so bili oblikovani predvsem za potrebe meščanstva in so bili v izrazitem neskladju z realnostjo staranja v nižjih slojih, kjer je življenje zaznamovalo dolgotrajno fizično delo, telesna bolečina in socialna ranljivost.

Prek meščanskega odnosa do staranja, prek etike dela, ki je skozi kategorijo delovne nezmožnosti oblikovala odnos do revščine in starosti, ter prek podatkov, ki razkrivajo starajoča telesa v njihovi ranljivosti, tudi v vlogi bolnikov, je mogoče razbrati, da je bila podoba staranja nižjih družbenih plasti ena prevladujočih v tedanjem družbenem diskurzu. Seveda pa ni bila edina; meščanska percepcija starosti je vključevala tudi druge, pogosto bolj pozitivne konotacije, ki pa presegajo okvir obravnavane razprave.

Ključne besede: starost, Istra, Trst, 19. stoletje, bolezni, umrljivost, revščina, socialni ukrepi

Otto GERDINA

Pristop modela vsebine stereotipov (SCM) k preučevanju starizma v zgodovini

Čeprav je bil izraz »starizem« (*ageism*) prvič uporabljen leta 1969, je sam pojav veliko starejši. Starizem je vseprisoten pojav, opazen v vseh družbah, kjer so starostne hierarhije tiho sprejete. Kaže se v različnih oblikah, odvisno od starostnih stereotipov in predsodkov, ki prevladujejo v določeni družbeni skupini v določenem zgodovinskem trenutku. Prispevek preučuje zgodovinske manifestacije starizma z uporabo modela vsebine stereotipov, ki družbene skupine razvršča glede na zaznano toplino in kompetentnost. Najprej je model teoretično povezan s štirimi vrstami starizma: pozitivnim, sočutnim, zavistnim in sovražnim. Pozitivni starizem se pojavi, ko so starejši posamezniki dojeti kot topli in kompetentni, pogosto uživajoč visok družbeni status. Sočutni starizem nastane, ko so zaznani kot topli, a nekompetentni, kar vzbuja sočutje. Zavistni starizem je povezan z zaznavo kompetentnosti brez topline, kar vodi v nelagodje ali odpor. Sovražni starizem združuje nizko toplino in nizko kompetentnost, kar povzroča izrazitejši in bolj odkrito negativne odzive. Prispevek sledi omenjenim oblikam starizma skozi različna zgodovinska obdobja in predstavi nekaj teoretičnih predpostavk, ki jih je mogoče upoštevati pri prihodnjih empiričnih raziskavah starizma skozi zgodovino.

V antiki sta najverjetneje soobstajala zavistni in sovražni starizem, pri čemer so bili starejši iz višjih družbenih slojev spoštovani, a hkrati deležni zavisti, medtem ko so se starejši iz revnejših slojev soočali s sovražnostjo. Srednji vek je zaznamovala prisotnost tako sovražnega kot zavistnega starizma, na kar so vplivale gospodarske in družbene spremembe. Renesansa je med premožnejšimi sloji uvedla pozitivni starizem, medtem ko so se revnejši posamezniki najverjetneje še naprej soočali s sovražnim starizmom. Industrializacija 19. stoletja je prinesla sočutni starizem, ki je starejše ljudi prikazovala kot žrtve tehnološkega napredka, medtem ko so premožni starejši ohranili položaj pozitivnega starizma. V prvi polovici 20. stoletja se je sočutni starizem institucionaliziral prek socialnovarstvenih politik, v drugi polovici pa so se pojavile pozitivne podobe starosti, družbeni položaj

starejših pa se je bistveno izboljšal. Toda od sredine sedemdesetih let je neoliberalizem zaznave premaknil proti zavistnemu starizmu, saj je starejše iz srednjih in višjih slojev prikazoval kot privilegirane in potratne porabnike virov.

Prispevek sklene, da so bila zgodovinska stališča do starejših ljudi oblikovana predvsem z njihovim družbenim statusom in širšim družbeno-kulturnim kontekstom, pri čemer model vsebine stereotipov ponuja okvir za napovedovanje vrst starizma v zgodovinskih raziskavah. Predstavljene hipoteze omogočajo izhodišče za prihodnje empirične študije o zgodovinski evoluciji starizma. Predlagani teoretični model lahko pomaga prepoznati prevladujoče (ali najbolj vidne) oblike starizma v različnih zgodovinskih obdobjih in usmerja nadaljnje raziskovanje.

Ključne besede: starizem, starost, model vsebine stereotipov (Stereotype Content Model), zgodovinske raziskave, tipologija

Tomislav VIGNJEVIĆ

Podobe starosti v slikarstvu Ivane Kobilca

Slikarka Ivana Kobilca (1861-1926) je ustvarila serijo slik in študij na temo starosti, tako da je ohranjenih več kot petindvajset del, ki upodabljajo starejše ljudi. To je pomemben del umetničinega opusa, ki priča o njenem živem zanimanju za podobe starejših ljudi. Te podobe v njenih slikah lahko najpogosteje uvrstimo v žanr študij glav ali poprsij, v katerih je slikarka pokazala značilno in zelo izrazito realistično nagnjenost k podrobni - lahko bi rekli psihološko poglobljeni - študiji fizionomije starejših ljudi. Njeno zanimanje presega impulze v tem žanru, ki jih je prejela med študijem v Münchnu, in priča o njeni občutljivosti za motive starosti. V kontekstu umetnosti tistega časa je zanimanje Ivane Kobilce za podobe starosti jasen znak njene-realistične stilistične usmerjenosti. Kljub temu, da jo je Alois Erdelt med študijem v Münchnu že spodbujal k realističnemu slikanju glav v slogu kroga slikarja Wilhelma Leibla, število in kakovost njenih del na temo starosti dokazujeta, da je Kobilca gojila živahno zanimanje za te motive, bodisi v žanrski, predvsem pa v portretni umetnosti. Takšne podobe starejših so zato ena od značilnosti njenega zgodnjega delovanja v 80. letih 19. stoletja.

Ključne besede: Ivana Kobilca, starost, realizem, slikarstvo, žanr, portret

Urša MARINŠEK

Narativi o staranju: Upad, breme in upor v reprezentacijah stanovalcev domov za starejše v sodobni slovenski književnosti

V kulturnih študijah o starosti ločimo vsaj tri glavne kulturne narative staranja v zahodnih družbah: narativ o upadu, narativ o bremenu in narativ o upor. Kot so pokazali raziskovalci, ki se ukvarjajo s študijami staranja in literarni gerontologi, lahko te narative najdemo v literarnih delih v različnih jezikovnih in kulturnih kontekstih (na primer Barry & Skagen in Falcus, Hartung & Medina). Ta članek raziskuje literarne reprezentacije starejših in kulturne narative starosti in staranja v treh slovenskih delih, ki se dogajajo v domovih za starejše oziroma v katerih ima dom pomembno vlogo. Literarna dela, ki obravnavajo domove za starejše ter teme kot so staranje, institucionalizacija, spomin, izolacija, in druge, spadajo pod literarni žanr *care home genre* (op. v slovenščini še ni uveljavljenega termina za ta žanr). Izbrana in analizirana dela po kronološkem redu izida so roman *Dom dom* (2008) Toneta Partljiča, zbirka kratkih zgodb *Kavni krog* (2021) Barbare Hanuš in kriminalni roman *Umor v domu za ostarele?* (2022) Vita Komaca.

Ključne besede: narativi o staranju, upad, breme, upor, literarne reprezentacije, slovenska sodobna književnost